

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים נ"ה עמוד א'

בגמ', עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו, כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים וכו' אין בין ת"ב ליוהכ"פ אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר וכו' תנא קולי קולי קתני.

א. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תקנ"ד, ס"ה) "עוברות ומניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור,

אבל בג' צומות אחרים פטורים מלהתענות, ואף על פי כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום הולד". ואף הרמ"א כתב כן בפירוש לעיל (סי' תקנ"ג ס"א) "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר". וכתב רמ"א: "הגה, מיהו עוברות ומניקות שמצטערות הרבה, אין להתענות. ואפילו אינן מצטערות, אינן מחויבות להתענות אלא שנהגו להחמיר. ודוקא בג' צומות, אבל בט' באב מחויבות להשלים".

ב. וגבי יולדת וחולה שאין בו סכנה בתשעה באב, כתב הרמב"ן (תורת האדם, דף פ"ה): דדוקא עוברות ומניקות משלימות, אבל יולדת וה"ה חולה שאין בו סכנה אין מתענין, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. והסכים לו להלכה המגיד משנה (פ"ה מתעניות ה"י), וכתב דדבר פשוט הוא, דאם לא כן למה ליה לרבא למימר דעוברות ומניקות מתענות ומשלימות, השתא חולה שאין בו סכנה מתענה אלו לא כל שכן, אלא ודאי שחולה שאין בו סכנה א"צ להתענות בו". וכן נפסק בשו"ע (שם, ו) עיי"ש.

אמנם הט"ז (סק"ד) והמג"א (סק"ט) הביאו את דעת מהרש"ל בתשובה (סי' נ"ג) שחולק על הבנה זו בדברי הרמב"ן, דאם כן אמאי קאמר בברייתא דאין בין ת"ב ליוהכ"פ אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, והלא יש נפק"מ רבה ביניהם, דביוכ"פ יולדת וחולה שאיב"ס חייבים בתענית, ולדעת הרמב"ן בת"ב אינם חייבים להתענות. ולכך מסיק המהרש"ל דרק היכא שהיולדת אמרה צריכה אני, מאכילין אותה, אך היכא שלא אמרה צריכה אני חייבת להתענות, ולא הסכים לו הט"ז. אך מדברי המג"א נראה שחושש לדבריו, דסיים בלשונו, דעכ"פ בת"ב נדחה יכולה בוודאי היולדת לאכול עיי"ש. והמשנ"ב (סק"ט) הכריע כהט"ז, דיכולה לאכול בלא אומד.

ועי' בשערי תשובה שם (י"ט) שמביא חבל פוסקים שסוברים, דעכ"פ תתענה כמה שעות בתחילת היום, וכן נוהג להורות מו"ר הגרמא"ב הלבשרטאם שליט"א. אמנם לגבי מעוברת, אמר לי ששינה הוראתו, שבתחילה היה מחמיר בזה כי כך היתה הוראת כ"ק אדמו"ר הדברי יציב מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל כשפשטות השו"ע, אך אח"כ החל להקל בזה לגמרי, אחרי שרבו כ"ק אדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל שמע שנוטה להחמיר בזה, ובעת שהיה בארה"ב קרא לו והעירו דההוראה הרווחת בגליצ' היתה שמעוברות אינם מתענות בתשעה באב. וכן אמר לי כ"ק זקני אדמו"ר האהבת יעקב מביאלא זצ"ל שכך נהגו בבית אבוא"ק שאין מעוברות מתענות בתשעה באב, ועליהם אני סומך להורות להקל בזה. וכ"כ בספר הליכות ביתה (פרק כ"ה, ס"ב) שהורה לו הגרש"ז אויערבך זצ"ל להקל.

ג. ובדבר מה שנהגו נשים להקל ולא לצום בשאר התעניות, ולכאורה ממה שהבאנו לעיל דברי השו"ע "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר", אף הן בכלל, וכמו שכתב הרמ"א שאפילו מעוברות ומניקות חייבים בשאר התעניות, רק הקילו עליהן היכן שהן מצטערות הרבה, וא"כ אשה שאינה מעוברת ומניקה, לכאורה פשוט שהיא חייבת בתענית בדיוק כמו איש, וצריך ביאור מה שהרבה מקילים בזה.

ואכן, כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל כתב תשובה תקיפה מאוד בענין זה [אפילו על תענית אסתר שהוא יותר קל לגבי מעוברות ומניקות כדכתב הרמ"א], והוא נדפסת בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' ר"צ) וז"ל: "שמעתי ותרצו בטני שיש מקילין ראשם לאכול ולשתות בשאט נפש בתענית אסתר, ותולין עצמם באילן גדול במ"ש הרמ"א בסימן תרפ"ו ס"ב, דתענית זה אינו חובה כל כך לכן יש להקל בו לעת הצורך כגון מעוברות או מניקות או לחולה שאין בו סכנה ואפי' כואבי עינים שאם מצטערים הרבה וכו' עיין שם, ומזה יצאו ללמד על הכלל כולו להקל לגמרי אצל נשים, ונעשה להם הדבר היתר גמור ופשוט שאין צריך שאלת חכם". הוא מאריך בדבריו על יסוד התענית, שאין חילוק בתקנה בין גברים לנשים, ומסיים דבריו "עכ"פ מבואר שלכמה ראשונים חמיר טובא דהוי מדברי קבלה, ועכ"פ תקנת חכמים לכו"ע איכא, וגם הרמ"א תנאי התנה שרק במצטערים הרבה ולכמה פוסקים זה גם במעוברות ומניקות ועיין בא"ר סק"ב, ובמג"א סק"ד דאפי' ההולך בדרך וקשה עליו התענית לא יפרוש מן הצבור, ומקורו בב"י בשם שבולי הלקט שהביא המעשה אצל רש"י באשה שהיתה צריכה לרכוב אצל השלטון וכו' עיי"ש, שכפי הנראה היה לטובת הכלל ואפ"ה לא התירו לה, והגם שהיתה אשה ודו"ק. ולכן ח"ו להקל ולומר בזה כלל המסור לכל שנשים אין חייבות להתענות וישתקע הדבר ולא יאמר".

ד. אמנם בקהל חסידים ואנשי מעשה הקילו שנשים אינם מתענות בשאר תעניות, אך היה בזה תנאי קודם למעשה, וכיון שנפרץ הדבר ביותר, הנני מאריך בזה ומביא מקורות הדברים להקל, כתב בספר דרך צדיקים (פ"ה, בהגהות ויוסף אברהם סוף אות י"א) שאמר לו הרה"ק רבי יעקב צבי מפאריסוב זצ"ל ששמע בעצמו מזקני הרה"ק רבי נתן דוד משידלאווצא זצ"ל שציוה לו לדרוש ברבים שאשה שעדיין ראויה לילד לא תתענה כי אם ביום הקדוש, ואמר הרה"ק מפאריסוב, שאין בכוחו לדרוש ברבים, אך לכה"פ לידידיו מורה כן. [והנה זה הספר נדפס בווארשה בשנת תרע"ג, ובנו של רבי יעקב צבי, הרה"ק רבי אורי אלחנן יהושע מפאריסוב זצ"ל היה גר בעיר הזאת עד שנעקד"ה בשנת תש"א. ועל הספר עצמו יש הערות מהרה"ק רבי שרגא יאיר מביאלבז'יק זצ"ל בנו של הרה"ק משידלאווצא, ולכן בוודאי דבריו אמיתיים].

ובספר פסקי תשובה (פרק דברי חכמים סי' ח) מביא בשם הרה"ק רמ"מ מקאצק זצ"ל דבאשה יש להקל בתענית משום שצריכה כח להוליד בנים, [ואף זה הספר יצא לאור בהסכמת ועם הערות רבות מהרה"ק האמרי אמת מגור זצ"ל ועוד מגדולי פולין, והרי זה ממש הסכמה לאמיתות הדברים].

והרה"ק רבי צבי הירש ממנוקאטש זצ"ל (שו"ת צבי תפארת סי' מ"ח) מעיד: "שמעתי ממורי הגה"ק משינאווא זצלה"ה שאמר לי שהוא מקובל מצדיקי דורות הקודמים זצלה"ה שכל אשה שעומדת עוד בימים שיכולה לילד ובימים אלו הם חלויי מזג על כן אף שהם בריאים ושלמים מ"מ נכון יותר שלא תתענה רק תפדה".

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

ה'. ומכלל הן אתה שומע מתי אומרים לאו, דהיתר זה שלא להתענות בכל התעניות של ימות השנה, הוא רק לאשה שעומדת עוד בימים שיכולה לילד, והרוצה להוליד, וכיון שאולי אם תתענה כעת יכול להביא לשיבוש כח העיבור, וחולשת גופה ע"י התענית יכול להזיקה כעת, הקילו רק לה, ואף אשה כזאת צריכה לפדות התענית במעות, וע"כ ברור הדבר שכל אשה שאינה מעוברת, ואינה מינקת, אך אף אינה עומדת בימים אלו להתעבר, או שכבר דיה שעתה והיא מבוגרת מגיל העיבור, או שהיא עושה פעולות [כמובן ע"פ היתר חכם] שלא להתעבר, אין שום ספק שחייבת להתענות בלא שום צד קולא כלל. ועל אשה שמקילה בזה אף שאינה כעת ביכולת להתעבר, יש להסמך לשונו של הדברי יציב הנ"ל. וכלשון השו"ע ואסור לפרוץ גדר.

בגמ', למימרא דרבנן שמעון בן גמליאל סבר לא חיישינן ליוהרא, ורבנן סברי חיישינן ליוהרא וכו' אמר ר"י מוחלפת השיטה. [פירש"י: "מוחלפת השיטה, התנא שסידרן טעה באחת מהן, והחליף שיטתו". ולא נתבאר בפירש"י איזה שיטה מוחלפת, אי משנה של מלאכה בת"ב דסוגיין, או משנה של ק"ש דחתן דברכות.

והגבורת ארי (תענית י'): מוכיח דהמשנה בברכות מוחלפת, ושם סובר רשב"ג שכל חתן יכול לקרוא ק"ש ולא מיחזי כיוהרא, אך בסוגיין לא מוחלפת השיטה ורשב"ג ס"ל דכל אחד יכול לנהוג כח"ח ולהימנע מעשיית מלאכה בת"ב ואף הכא לא מיחזי כיוהרא, דאי בתענית (ש) גבי לנהוג הימים המנויים במגילת תענית שמסורים ליחידים ולתלמידי חכמים כמבואר שם, "תניא לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה, תלמיד עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר בד"א בדבר של שבח, אבל בדבר של צער עושה וזכור לטוב, שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו". ומוכיח מזה השאגת אריה דבמקום צער, ודאי לא חייש רשב"ג ליוהרא, ולכך בת"ב שהוא זמן צער ואבלות, יכול כ"א לנהוג כתלמיד חכם ולא מיחזי כיוהרא. אך גם קריאת שמע של חתן אינה דבר של שבח, וא"כ גם בזה לא מיחזי כיוהרא, ולכך שם בברכות מוחלפת השיטה עשו"ש בדבריו, שתמה על עצמו דא"כ מדוע לאידך מ"ד בגמ' צ"ל דלרשב"ג לא מיחזי כיוהרא דכמה בטלני איכא בשוקי, והוי ליה למימר דלא מיחזי כיוהרא דהוא ענין של צער.

ואמנם הגבורת ארי לא ציין שם לזה, אך הבית יוסף (או"ח סי' ע' – ודלא כציון העין משפט בברכות שם סי' ע"א) מדייק היטב בלשון הרמב"ם והרי"ף המובאים שם, שאף הם סברו דמשנה דברכות מהפך רבי יוחנן, ופסקו כוותיה דבכל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו וכו', וכ"כ הלחם משנה (פ"ד מק"ש ה"ז). וכן מצאתי בס"ד שכתב האור זרוע (ח"א הלכות נטילת ידים סימן פ"ד) בשם ר"ח דר"י מהפך המשנה דברכות, ואף שהר"ח הובא אף בתוס' בברכות (שם ד"ה רב ישיא), דפוסק כרב שישא דהוא בתראה, אך בדברי האור זרוע מפורש שר"ח הבין שר"י מהפך המשנה בברכות.

[ז]. ולבאר שי' מאורינו רש"י, דלא נחית לפרש איזה משנה מוחלפת השיטה, לא בברכות ולא בפסחים, אולי י"ל דכאן טובא יש להסתפק היכן הוחלפה השיטה, דהנה הרא"ש (גיטין פ"ב, ס"ד) ייסד, דכשלושון הש"ס אלא איפוך, הכוונה על המשנה או הברייתא באותו מקום, וכשאינו אומר אלא איפוך, רק ללא לשון "אלא", אז מהפך את המשנה או הברייתא שהביא לכאן, והנה לא נאמר בלשון רבי יוחנן אלא, וכשנלמוד בברכות נצטרך לומר שהאיפוך הוא על המשנה בפסחים שהיא המובאת לשם, וכשנלמוד בפסחים נאמר שאיפוך הוא המשנה בברכות שהוא המובאת לכאן, ולכך הסתפק רש"י איזה מהן נהפוך, [ולא כמו שרצה חכ"א לדייק בקובץ מבקשי תורה (ז', עמ' רכ"א) ולבש פירוש רש"י בברכות, דכוונתו שהמשנה בפסחים מוחלפת השיטה, והרי בפסחים כתב רש"י בפירוש שבאחת מהן ולא פירש איזה, וגם אותו חכם משבש דברי הרא"ש], ודו"ק.

שו"ר שהרב חיד"א (ברכי יוסף סי' ע"ק) כתב, שהכלל של הרא"ש לחלק בין היכא דאיתא אלא, לבין היכא דלא איתא אלא, הוא דווקא כשהגמ' מתרץ כן בסתמא, אך כשאמורא מתרץ כן, וכדהכא רבי יוחנן, לא נאמר כלל זה, ובזה מקיים דברי הבית יוסף שהפך המשנה בברכות עי"ש. ואכתי י"ל דרש"י היה מסופק בזה.

[ח]. והנה התוס' יום טוב (פסחים פ"ד, מ"ה) מקשה על הבית יוסף הנ"ל דדייק בלשון הרמב"ם שהחליף השיטה בברכות, ונפקא לדבריו דלהרמב"ם בין בברכות ובין בפסחים שי' רשב"ג דיכול להחמיר על עצמו כתלמיד חכם, והקשה, דאם הרמב"ם מקיים המשנה בפסחים, ורק מהפך המשנה דברכות, א"כ מדוע לא פסק בהלכ' תענית שאף במקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב כל הרוצה להיות כת"ח הרשות בידו, וביותר שבפירוש המשניות כתב הרמב"ם על משנה דידן בפסחים "ואין הלכה כרשב"ג", והלא בכל מקום ששנה רשב"ג וכו', אלא על כרחך משנה דפסחים מחליף ר"י, עשו"ש. וכ"כ המהרי"ץ חיות (תענית שם) דמשנה דפסחים מהפך ר"י, כי לא לעשות מלאכה הוא ענין של שבח, ובזה חיישינן למיחזי כיוהרא, וזה דלא כהשאגת אריה הנ"ל שכתב דמניעה ממלאכה בת"ב הוא מחמת הצער, וקריאת שמע הוא אינו ענין של שבח, ודברי השא"א מתיישבים יפה על הלב.

בגמ', מכדי שמעינן ליה לר"י דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת.

[ט]. בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ב ח"א סימן ח') כתב בשם זקינו הג"ר דוב בעריש הלפרין זצ"ל, להתיר לכתחילה לזרוע חיטים יום או יומיים קודם פסח אף על פי שמחמיצין מלחות הקרקע, ועדיין לא הושרשו, וראיתו מסוגיין, המובא במנחות ע). דאיתא התם אם הושרשו קודם לעומר העומר מתירו, ואם לאו אסורים עד שיבא העומר הבא, ולכאורה קשה כיון דביום ב' של פסח עדיין לא הושרשו ולא היה עדיין ג' ימים, כדמשמע בסוגיין דהשרשה דתבואה ג' ימים, ואם איתא דהוה חמצו של ישראל כל זמן שלא הושרשו, אם כן הוי אח"כ כגידולי חמץ דאסורים בהנאה.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

אמנם הוא חולק על זקנו, ודוחה ראייתו מגידולי חמץ, כיון שגדולי חמץ מותרים בהנאה, וכמו כן מה שגדל בהיתר ביטל ברוב את החמץ. אלא דמקשה שם נהי דהגידולין מותרין, אבל על כל פנים איך זרעו קודם לעומר בתוך שלשה ימים והרי עבר על כל יראה, ותרין השו"מ, דאפשר דאפקרינהו או דמכרו לעכו"ם קודם הפסח, ונעשה אח"כ של ישראל, ולא עייל שליש ביד עכו"ם דיהיה פטור מעומר.

ואמנם שוב מהפך בתשובתו, ומסכים להלכה עם זקנו מטעם אחר, דמותר לזרוע את החיטים סמוך לפסח מטעם אחר, והוא דכיון דהם בטלים אגב קרקע, ואינו רוצה בגוף החיטים האלו ואדברא רוצה שיפסדו ויהיו כעפרא דארעא למען יצמחו ויצאו חיטים טובים, ככה"ג ודאי מקרי ביטול לענין חמץ, ואין כאן משום רוצה בקיומו, דאדברא רוצה שיפסדו בקרקע.

י. והנה **החתם סופר** (או"ח סימן ק"ד) נשאל על חיטים הזרועים בקרקע יום או יומיים קודם הפסח שנוהגין למכר לגויים בפסח משום חשש חימוץ, ושכח אחד ולא מכר וגדלה תבואתו, האם הגידולים מותרים. והעלה שם דלענין כל יראה הוא לאו הניתק לעשה דהרי נתבער וכלה ואבד מן העולם, ולגבי הגידולים כתב שם להתיר מטעם ספק ספיקא, ספק אם יש בהם מחומצים, ואת"ל שהחמיצו שמא אינו אלא עיפוש ופסול מאכילת כלב, וק"ו מכופת שאור שיחדה לשיבה דבטלה מתורת אוכל, ונהי דמנהג יפה שמוכרים לנכרי וזכור לטוב, אבל להחמיר גם בגידוליהם אין מקום.

פסחים נ"ה עמוד ב'

בגמ', אמר אביי סיפא אתאן לחולו של מועד. אמר ר"ה ל"ש אלא תוך שלשה למרדה וכו', ר"א אמר אפילו תוך שלשה וכו' ומר סבר להפסד מועט נמי חששו.

יא. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תקל"ו, ס"ט) דיש להקל בזה, ומשמע דאף בהפסד מועט יש להקל במלאכת חול המועד. אמנם **המשנה ברורה** (שם סק"י) מכריע **כהאלי' רבה** להחמיר, וז"ל: "מדסתם המחבר משמע וכו' דשרי דעכ"פ יש הפסד מועט אם לא יחזירנה, ועיין ברא"ש וטור דמוכח מדעתם דאין להקל בזה רק לשיטתם דמלאכת חוה"מ הוא מדרבנן, אבל אם נסבור דהוא דאורייתא אין להקל וכו', וא"כ לפי מה שהבאנו לעיל בריש סימן תק"ל דכמה ראשונים סוברים דמלאכת חוה"מ הוא מן התורה אין להקל בזה".

ונעתיק דברי המשנה ברורה בריש סי' תק"ל, ויש בזה הכרח לחזור ולשננו היטב, כי בעוה"ר יש כמה שמחוסר ידיעה מזלזלים במלאכה בחול המועד, ואין לומר בספק דאורייתא מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידין, כדכתב החפץ חיים בהקדמתו לשמירת הלשון, עיי"ש. וז"ל המשנ"ב: "מלאכות המתורות בחוה"מ הם חמשה. דבר האבד אם לא יעשנו עתה, וצרכי המועד - היינו לצורך אוכל נפש דמותר אפילו מעשה אומן וכו', ובשביל פועל שאין לו מה יאכל, וצרכי רבים, ומעשה הדייט אפילו ליחיד ויתבאר כ"א במקומו. והנה בעיקר איסור מלאכת חוה"מ יש דיעות בין הראשונים, יש שסוברים שהוא מדברי סופרים מפני שמצינו בתורה שנקראו מקרא קדש והרי הוא זמן חגיגה במקדש לפיכך אסרום בעשיית מלאכה כדי שלא יהיה כשאר ימות החול שאין בהן קדושה כלל. ומ"מ לא החמירו בו כיו"ט ממש והקילו בחמשה דברים הנ"ל. והרבה פוסקים סוברים דהוא מן התורה והא דהקילו בכמה דברים הנ"ל הוא ע"פ הרשות שניתן לחכמים מן התורה במלאכת חוה"מ לפי צורך הענין להתיר, וכדדרשין לזה מקרא בחגיגה דף י"ח ע"ש, וזהו שסיים הרמ"א לפי צורך הענין וכו' ומאוד יש ליתור שלא להקל יותר ממה שהתירו חכמים דאחז"ל המבזה את המועדות דהיינו שעושה בהן מלאכה כפירש"י כאלו עובד עבודה זרה. גם חייב לכבד חוה"מ במאכל ובמשתה וכסות נקיה שלא ינהג בהן מנהג חול. ומהר"ל לבש הבגד של שבת".

ובביאור הלכה (שם) מעתיק כל שי' הראשונים, ומוכיח דרובם סברו שמלאכת חול המועד היא איסור דאורייתא ועל כן בכל ספק ובהפסד מועט חייב ללכת לחומרא, ואף שנראה מכמה מקומות שהשו"ע סבר שמלאכת חול המועד היא מדרבנן, ולכך בספק ובהפסד מועט מיקל, אך נראה לי שלא ראה את כל אותם ראשונים שהבאתי, ולכך יש להחמיר לדינא שהוא מהתורה, עיי"ש. וכתב **השבט הלוי** (ה"ו סי' ס"ח) שנראה מסתימת הפוסקים כהמשנ"ב, שהוא איסור דאורייתא, ולכך יש לקנוס שאסור להנות ממלאכת חול המועד, כמו קנס דמלאכת שבת ויו"ט. וכן כתב בספר שמירת שבת כהלכתה (פס"ו סעיף מ"א) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל דברור שיש קנס באיסור מלאכה בחול המועד במזיד, אמנם כתב שרק למי ששגג בזה ולא ידע חומר איסורו, יש להקל בדיעבד ולא לקנסו. ובספר חול המועד כהלכתו (סוף פ"ב) ניסה לדחות דבריהם ולהקל בקנס שלאחר מעשה, אך בהגהות שם בסוף הספר (אות י"ח) מהג"ר משה שאול קליין שליט"א סתר כל ראיותיו, והעלה דכן מסקנת כל הפוסקים, דהעושה מלאכה בחול המועד בלא שאלת חכם תחילה אם מותר לו, אסור לו להנות מאותה מלאכה לעולם, וכמו המבשל בשבת.

יב. הוספה על הדיוק בגליון הש"ס שהבאנו אמש, תשוח"ח למו"ר הג"ר **יצחק ישעי'** ווייס שליט"א גאב"ד נוה אחיעזר שהאיר עיני, שהרה"ג ר' חיים דוד שוועל ז"ל בעמח"ס גליון הש"ס השלם על מסכת ברכות שבת ועירובין, הדפיס בקבצי הדרום את שאר ביאוריו על גליון הש"ס, ושלה לי מו"ר שליט"א את אשר ביאר בלשון הגליון הש"ס שעסקנו בו, ולדעתו כוונת הגרעק"א היא לרש"י שבסוף אותו פרק בשיר השירים עה"פ חיכו ממתקים וכולו מחמדים (שם ט"ז), שבתוה"ד כותב רש"י הק' עוד פירוש על פסוק י"א, וז"ל: "ראשו כתם פז, תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים ק"ט) פתח דברך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו. קצותיו תלתיים, על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחורות כערב, על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה". וא"כ לפי זה ברש"י ציין הגרע"א, וטעות הדפוס היא שצ"ל בד"ה חכו ממתקים וגו', אך עדיין הרח"ד שוועל מתחבט להבין מה רצה הגרע"א להוסיף, מה שלא מבואר ברש"י בסוגיין. אמנם לפ"ד א"ש דעדיין י"ל שזו היתה כוונת הגרע"א, דלשון רש"י הם דברי רשב"ל במדרש שם, ולאפוקי מרשב"ל שבירושלימי. ודו"ק.